

Рецензії

У ПОШУКАХ СВІТОВОГО КОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Рудницький Леонід. Світовий код українського письменства. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 334 с.

Українська література у ХХ ст. інтенсивно вивчалася не тільки в Україні, а й поза межами підсоветського літературознавства. В умовах еміграції непросто було проводити такі дослідження, однак українська еміграція витворила потужну традицію літературознавчих досліджень, яка ще й донині не повною мірою адсорбована літературознавством в Україні. У середині 1990-х рр. минулого століття й автор цих рядків, і багато моїх друзів (які нині викладають у різних університетах США, Європи та України) мали нагоду прослухати в Українському вільному університеті в Мюнхені кілька курсів професора Університету Ля Саль у Філадельфії Леоніда Рудницького, присвячених українській літературі у світовому мистецькому просторі – від “Слова о полку Ігоревім” (у контексті середньовічного героїчного епосу) до ХХ віку. Таким, зокрема, способом компаративістична традиція, у якій українське письменство розглядається у світовому контексті, передається від старших науковців з Європи та Америки до тих дослідників, хто мусить поширити й передати цю традицію в Україні та поза нею в майбутнє.

Сьогодні частина цього великого теоретично осмисленого компаративістичного матеріалу академіка НАН України Л. Рудницького поступово з’являється й в Україні. 2002 р. Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові видрукувало розширене й доповнене видання його монографії “Іван Франко і німецька література” (перше видання вийшло в Мюнхені 1974 р.). Книжка “Світовий код українського письменства”, опублікована в Івано-Франківську, присвячена 75-річчю професора Л. Рудницького. Це збірник літературознавчих досліджень, котрі демонструють, як українська література (ширше – культура) корелює зі світовим письменством, функціонуючи як невіддільна частинка Віляндової та Гетевої *Weltliteratur* – літератури світової.

Книжка відкривається літературною автобіографією “Сторінки мого життя: між літературою і дійсністю (замість передмови)”, де дослідник пробує простежити етапи народження власного

захоплення літературою – й українською, і німецькою, англійською, іспанською. З ноткою гумору підводить Л. Рудницький своєрідний підсумок своїй багаторічній науковій і викладацькій діяльності літературознавця. Під його словами, переконаний, підписався б кожен бібліоман, який водночас є професійним дослідником літератури: “Розпочавши свою кар’єру як доцент у Ля Сальському університеті ще 1959 року, викладаючи в різних університетах світу, я дивувався, що за цю мою працю мені платять гроші. Адже не може бути нічого кращого, як заглиблюватися в тексти визначних письменників, відкривати для себе нових авторів й втішатися їхніми творами <...>. Таким справжнім аматором літератури я залишився й досьогодні” (12).

Попри основу частину текстів автора, укладених у два розділи, у третьому розділі книжки “Штрихи до наукової бібліографії” вміщено ще й дві післямови – Дмитра Павличка (“Енергія непокори”) та Степана Хороба “Компаративістські

виднокола Леоніда Рудницького”, а також скрупульозно зібрані Миколою Рудницьким “Матеріали до бібліографії вибраних праць Леоніда Рудницького”. Бібліографія містить понад дві сотні його наукових (і, частково, науково-популярних) публікацій за півстоліття наукового пошуку (1959–2010 рр.).

Перший розділ книжки – “Франкознавство”. Тут опубліковано сім статей, які подають різні ракурси творчості Івана Франка. Перша з них – “Німецька мова і література у творчості Івана Франка” – підрозділ монографії Л. Рудницького “Іван Франко і німецька література”. Можна твердити, що іншого такого глибокого дослідження німецько-українського пограниччя в мовній картині світу І. Франка, в українській літературі не існує. Дослідник розгортає об’єкт для дослідження (“У Франковій прозі, поезії, листах і статтях знаходимо численні згадки про німецьких письменників, філософів і культурних діячів. Багато з них Франко цитує у своїй художній та науковій творчості, оцінюючи їхню спадщину, або наводячи рядки з неї для документальних власних тверджень. Часто Франко вводить окремі цитати німецьких поетів у свої твори як мотто, щоб більш пластично подати певну особу або з метою створення бажаної атмосфери в даній ситуації. Знаходимо у творчості Франка й чимало німецьких крилатих висловів, тобто прислів’їв і приказок, або окремих німецьких слів чи речень, які підкреслюють висловлену думку, надаючи їй певного забарвлення, інколи певного реалізму”, 15) і детально аналізує творчу й епістолярну спадщину українського письменника в широкому контексті німецької мови та культури. Наступна стаття (“Іван Франко й австрійський культурний простір: вплив середовища на творчість поета”) є своєрідним доповненням попередньої – тут простудійовано вплив австрійського культурного простору на становлення та розвиток Франкової поетики. Ця стаття цікава ще й польським компаративістичним аспектом. Л. Рудницький дуже детально аналізує причини написання І. Франком німецькою мовою відомої статті “Поет зради” про А. Міцкевича, а також розглядає Франкові взаємини в цьому контексті й із відомим данським літературознавцем Г. Брандесом.

У статті “Пісня про Нібелюнгів” у перекладі Івана Франка” Л. Рудницький аналізує історію становлення так і не завершеного перекладу епосу “Das Nibelungenlied”. Літературознавець детально розглядає зміну перекладацької стратегії Франка (і підсумовує: “наша оцінка цієї праці Франка не в усьому позитивна”, 59) – від перших гімназійних спроб, коли перекладач, “ідучи слово в слово за текстом оригіналу, намагався зберегти розмір і відтворити українською мовою своєрідну для оригіналу строфу (т. зв. “Нібелюнгенштрофе”))” (52), аж до перекладів 1891 р. Професор Л. Рудницький приходиться до переконання, що в цих пізніших Франкових перекладах, які, хоч і “не виявляють такого совісного намагання зберегти форму й передати сповна та дослівно зміст”, та “при детальнішому аналізі перекладач, у порівнянні його з оригіналом бачимо”, що твір “нічого суттєвого не втратив” (54).

Стаття “Іван Франко і Гайнріх фон Кляйст: до початків української кляйстіяни” цікава доглибинною спробою, за допомогою філологічного методу зокрема, проаналізувати ідіостильові особливості драматургії та прози Кляйста та спроби Франка передати їх українською мовою. Автор також подає коротку біографію німецького митця, аналізує специфіку та естетику його романтичного світовідчуження, розглядає взаємини з Й.-В. Гете. Такий підхід до творчості німецького романтика – крізь призму зацікавлення ним І. Франка та аналізу його перекладацьких підходів до вкрай складного мовного матеріалу цього автора – демонструє загальну методикку Л. Рудницького: показати світ творчості та філософські, ідеологічні, ідейно-естетичні підходи того чи того німецькомовного митця у сфері Франкових спроб познайомити українського читача з цією постаттю.

Досліджуючи “Образ Галичини в німецькомовних творах Івана Франка”, Л. Рудницький доходить висновку, що такий концепт, показаний у німецькомовних Франкових творах, “майже є ідентичним до іміджу Галичини в його художніх українськомовних творах. Різниця полягає лише у тому, що, використовуючи термінологію Д. Чижевського, український імідж є “орнаментальний”, тоді як імідж

[німецький] є “монументальний”. Іншими словами, по-німецьки І. Франко говорить головно як політичний та громадський діяч, кандидат до австрійського сейму і звичайно тримається однієї ідеї чи теми, тоді як по-українськи він є поет, патріот, який переймається горем бідних хліборобів Галичини і висловлює його іноді високопоетичним способом” (79).

Поряд зі спробою реконструювати деякі деталі подорожі І. Франка та М. Грушевського до Рима (стаття “Гете, Франко і Рим”), Л. Рудницький проводить паралелі та протиставлення сприймання Рима німецьким та українським поетом. Він зауважує, що коли для першого Рим був справжньою Меккою, відвідини якої стали “важливим чинником у стилістичному та ідеологічному переході” від “бурі й натиску” до “ваймарської клясики” (83), то на Франка “ні Рим, ні Візантія не справляли <...> такого чаруючого впливу” (95). Водночас автор дослідження (на основі Франкових “Римських вражень”) робить надзвичайно цікаві спостереження про рецепцію Франком римської культури й гостросатиричного сприймання ним “офіційних і неофіційних способів полегшення туристичних гаманців” (90).

Завершує цей розділ розвідка “Франкові “Панські жарти” в світлі німецьких теорій”. Тут запропоновано розглядати твір І. Франка в контексті німецьких досліджень теорії новели, зокрема “Falkentforie” (“соколиної теорії”) Пауля Гайзе. Такий підхід дає змогу пояснити “деякі зовнішні формальні риси” твору, а “принципи німецького натуралізму” дозволяють виокремити внутрішню його структуру (100). Власне, Л. Рудницький доводить, що в “Панських жартах” Франко реалізує власну адаптацію “деяких головних принципів німецького натуралізму ще задовго до того, як т. зв. Konsequenter Naturalismus (консеквентний натуралізм) набув широкої популярності в Німеччині” (101), однак “етос твору, його, так би мовити, духове полотно залишається винятково українським” (105).

Другий розділ книжки Л. Рудницького – “Літературно-мистецькі діалоги” – відкривається статтею “Роберт Льюїс Стівенсон і Юрій Клен: до генези оповідання Ю. Клена “Яблука”, котра могла б стати зразковим прикладом для

української компаративістики – як слід розглядати й аналізувати запозичені сюжети та їх художню трансформацію й національну адаптацію (при цьому йдеться не тільки про таке запозичення Ю. Клена, а й самого Р. Л. Стівенсона).

Кілька статей з цього розділу присвячені рецепції українського письменства в інших культурах і, навпаки, адресовані творчості видатних постатей світової літератури в український культурний простір: “Мазепа на американській сцені”, “Василь Стефаник в англомовному світі: до рецепції майстра української прози в Канаді й США”, “П’еси Володимира Винниченка на німецькій сцені”, “Василь Стус і німецька література: відношення поета до Гете і Рільке”, “Невідомі українські переклади Гайнріха Гайне” (тут же подано віднайдені переклади цього поета, здійснені О. Грицаєм). В одній зі статей – “Лессінг в Україні” (яка написана спільно з професором А. Кіпою) – звернуто особливу увагу на той факт, який найчастіше (зокрема й з ідеологічних причин) згадувався в українському літературознавстві (наголос робився на вплив російський, французький чи польський). Ідеться про вплив Г.-Е. Лессінга на формування жанру байки в українській літературі, зокрема у творчості Г. Сковороди (на що звернула увагу ще М. Ласло-Куцюк), і поетів-романтиків – П. Гулака-Артемівського, П. Білецького-Носенка, Л. Глібова.

Кілька статей присвячено творчості окремих поетів – “Австрійський клясик Франц Грільпарцер у типологічних зв’язках”, “Фаустівський дух у поетичній творчості Остапа Тарнавського”, “Далеко вічно і відвічно близько...”: європейські поезії Святослава Гординського”.

У статті “Світовий вимір німецького Романтизму” докладно проаналізовано початки, становлення та розвиток, особливості художнього світовідображення німецького Романтизму, розглянуто витoki його питомо національних рис. Водночас ці проблеми Л. Рудницький уписує в українську наукову парадигму. Зокрема, він констатує, що “у своїй генезі Класицизм, який коріннями сягає грецько-римської Античності, ідеологічно відрізняється від Романтизму, який за своєю суттю є містично-християнським”

(268). “Класицизм і Романтизм у Німеччині – дві антагоністичні сили, які між собою полемізували і які, на відміну від літературного життя в Україні, ніколи не створили синтези” (267).

Цікава (у контексті українсько-європейських культурних зв'язків) і публікація “Дмитро Чижевський і Томас Манн: до історії однієї незакінченої кореспонденції”. У ній розглянуто історію відмови Т. Манна повернутися (на заклик німецьких та інших європейських інтелектуалів) до Німеччини після закінчення Другої світової війни. Д. Чижевського настільки вразив відкритий лист Т. Манна до Вальтера фон Моля, останнього президента тодішньої “Німецької Академії Письменників” (у якому той благав Манна: “...Приїдьте якомога скоріше та своєю людськістю поверніть розтоптаним серцям щирю віру у те, що справедливість існує...”), що він написав Маннові листа (який зберігається в його Гайдельберському архіві). Однак через своє непевне становище як емігранта так його і не відправив (у тексті подано обидва листи й німецькою мовою, і їх переклад українською). Лист Д. Чижевського – надзвичайно цінний документ ставлення українського емігранта до самої ідеї еміграції та до новонабутої батьківщини, яка пережила нацизм. Л. Рудницький наголошує, що в листі “немає ані дати, ані підпису автора, але щодо авторства Чижевського не може бути сумніву” (190). Від себе додаю, що лист і справді належить перу Д. Чижевського, оскільки в ньому є на це пряма вказівка. Автор листа, наголошуючи на науковій і політичній безкомпромісності деяких емігрантів, пише, що “один [мій] учень мав надрукувати свою докторську працю про одного російського поета (праця була, між іншим, посередньою), яка головно була присвячена перекладам творів Гайне (Гайне був євреєм. – *І. Н.*)

цим російським письменником. Як я зрадив, побачивши, що в коректурі він не змінив жодного слова свого тексту...” (214). Цим учнем Чижевського був не хто інший, як Юрій Клен (Освальд Бурґгардт), дисертація якого була присвячена творчості Леоніда Андрєєва (*O. Burghardt. Die Leitmotive bei Leonid Andrejev. – Münster, 1941. – 201 s.*). Про цей же епізод писав Дмитро Чижевський у своєму спогаді “Юрій Клен, вчений та людина” у “Збірнику української літературної газети: 1956” (Мюнхен, 1957, С. 157, 166).

У післямові до книжки Л. Рудницького професор С. Хороб слушно зауважує, що “написані в різні роки і з різних причин, ці літературознавчі розвідки Леоніда Рудницького мають, проте, спільне спрямування, єдину концепцію, що сприяє загальній структурі видання, робить його цілісним і завершеним. Ідеться про те, що і перший, і другий розділи книжки, незважаючи на те, що вони кожен окремо об'єднують різні теоретико-літературні й історико-літературні об'єкти дослідження, віддалені в часі, усе ж постулюють єдиний принцип аналізу й методології – порівняльно-типологічний, історико-контактний, культурно-ґенетичний”, тобто “компаративістська парадигма всіх без винятку поданих й укладених статей проступає як засаднича, основоположна, домінуюча і в постановці поліаспектних проблем взаємозв'язків та взаємодії української та зарубіжної літератури, і в їх науковому розв'язанні” (316).

Книжка професора Леоніда Рудницького “Світовий код українського письменства” несе на собі печать високої наукової культури, естетичної вишуканості стилю й непересічності методологічних підходів до проблем української та інших літератур – у контексті кращих зразків європейської та американської гуманітаристики.

*Ігор Набитович
м. Люблін*

Отримано 25 січня 2012 р.

